

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی
وابسته به مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته فقه و مبانی حقوق

عنوان:

تأثیر تورم در ربای قرضی با رویکردی به مبانی امام خمینی (ره)

استاد راهنما:

حضرت آیت الله سید محمد موسوی بجنوردی (دام عزه)

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر محمود علوی

پژوهشگر:

جناب آقای محمد جواد ولی زاده

ماه / سال تحصیلی: پاییز ۱۳۸۸

کلیه حقوق مادی و معنوی این پایان نامه متعلق به پژوهشکده می باشد.
چاپ پایان نامه و استخراج مقاله از پایان نامه باید به نام پژوهشکده، با تأیید استاد راهنما و با مجوز معاونت پژوهشی باشد.

چکیده

پژوهشکده امام خمینی (ره) و انقلاب اسلامی

مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد
رشته تحصیلی: فقه و مبانی حقوق
عنوان پایان نامه: تأثیر تورم در ربای قرضی با رویکردی به مبانی امام خمینی (ره)
نام و نام خانوادگی دانشجو: محمدجواد ولی زاده
استاد راهنما: آیت الله سید محمد موسوی بجنوردی
استاد مشاور: دکتر محمود علوی
تاریخ شروع پایان نامه: ۱۳۸۷/۱۰/۲۹
تاریخ اتمام پایان نامه: پاییز ۱۳۸۸
چکیده شامل هدف تحقیق، روش تحقیق، طرح تحقیق و یافته‌ها و نتایج تحقیق می‌باشد. چکیده: بررسی موضوع تأثیر تورم در ربای قرضی به لحاظ این که جبران کاهش ارزش پول را ربا و یا این که آن را تخصصاً خارج از محدوده ربا بدانیم بسیار حائز اهمیت است که هدف تحقیق نیز همین امر می‌باشد لذا و با توجه به الف) مبتلی به بودن مسئله تورم برای بسیاری از مردم و ب) تأکیدات شدید دین اسلام و خصوصاً مذهب تشیع مبنی بر حرمت ربای قرضی، در این تحقیق که به روش کتابخانه‌ای صورت گرفته است بدنبال آنیم تا مشخص کنیم که در دیون و روابط مالی در شرایط تورمی، اگر در بازپرداخت دیون، میزان درصد تورم نیز در نظر گرفته شود و به میزان بازپرداخت اضافه شود چنین امری جایز است یا نه. چهار نظر عمده در مسئله وجود دارد: الف) عدم جبران کاهش ارزش پول مطلقاً ب) جبران کاهش ارزش پول مطلقاً ج) نظریه‌های تفصیلی د) نظریه مصالحه؛ در این تحقیق پس از رد نظرات رقیب به این نتیجه می‌رسیم که جبران کاهش ارزش پول نه تنها جایز بلکه لازم و ضروری است ولی نه به طور مطلق بلکه باید شرایط تورم را در سه حالت: الف) تورم شدید همراه با واکنش عرف ب) تورم خفیف بدون واکنش عرف و ج) تورم متوسط بدون مشخص شدن واکنش عرف و یا عدم آن؛ در نظر گرفت در فرض اول، جبران کاهش ارزش پول و محاسبه تورم در باز پرداخت دین، جایز و بلکه لازم است و تخصصاً از موضوع ربا خارج می‌باشد در فرض دوم جبران تورم جایز نبوده و ربا می‌باشد و در فرض سوم، جبران تورم جایز نمی‌باشد ولی مصالحه راه احتیاط است. کلمات کلیدی: ربا، ربای قرضی، تورم، پول، کاهش ارزش پول، پول اعتباری، ارزش مبادله‌ای .

خلاصه

مرکز الامام الخميني (ره) و الثورة الاسلاميه للدراسات و الابحاث

المرحلة: الماجستير
الفرغ الدراسي: الفقه و القانونيه
عنوان الأطروحه: دراسه حول تأثير التضخم على الربا القرضي، على ضوء اتجاه الى اساسيات الامام الخميني
الباحث: ولي زاده
الاستاذ المشرف: بجنوردی
الاستاذ المساعد: الدكتور علوی
تاريخ بدئ الرساله: ۱۴۳۰/۱/۲۱
تاريخ انهاء الرساله: خريف ۱۴۳۰
خلاصه البحث: يتاول بحثنا هذا موضوع تأثير التضخم على الربا القرضي من حيث اعتبار التعويض عن تدني قيمه النقود كالربا، او اعتبار ذلك التعويض كموضوع خارج عن الربا تخصيصاً. هذا، و نظراً الى، تعرض الكثير من الناس لهذه المشكله من ناحيه اخرى التأكيدات العديده الوارده في الدين الاسلامي خاصه في المذهب الامامي على حرمه الربا القرضي، نهدف خلال بحثنا الذي تم من خلال المنهج المكتبي، نهدف الى استنباط حكم الجواز او عدم جواز اضافه نسبه التضخم الى نسبه تسديد الديون عند طرو الظروف التضخمييه.
هناك اربع نظريات حول هذه المسئله، هي: الف- عدم جواز التعويض عن تدني قيمه النقود في جميع الظروف. ب- جواز هذا التعويض في جميع الظروف. ج- النظريات المفصله للظروف الطارئه. د) نظريه المصالحه.
نستخلص خلال هذا البحث، بعد رفض النظريات المخالفه، نستخلص ان التعويض عن تدني قيمه النقود ليس جائزاً فحسب، بل هو لازم و ضروري، الا انه ليس كذلك في جميع الظروف بل، علينا اخذ الظروف التضخمييه بعين الاعتبار في ثلاث حالات، هي: الف- التضخم الشديد المقترن برد فصل العرف. ب- التضخم الضئيل دون رد افعال العرف. ج) التضخم المتوسط دون تبين رد فعل العرف.
فانطلاقاً من عروض هذه الحالات، نقول: يجوز بل، يجب التعويض عن تدني قيمه النقود و اضافته نسبته الى نسبه شديد الديون في الحاله الاولى، و هي خارجه عن موضوع الربا تخصيصاً، اما بالنسبه الى الحاله الثانيه، فالتعويض غير جائز و هي الربا، و ايضا في الحاله الثالثه الا ان المصادقه هي طريق الاحتياط في هذه الحاله. الكلمات الاساسيه: الربا، الربا القرضي، التضخم، النقد، تدني قيمه النقود، النقد الاعتباري قيمه المعامله.

۱	مقدمه
۳	روش تحقیق
۳	فرضیه‌های تحقیق
۴	فصل اول: پیشینه بحث و ابعاد و تحولات تورم
۵	بخش اول: تاریخچه بحث
۵	گفتار اول: پیشینه ادبیات جبران کاهش ارزش پول
۶	گفتار دوم: کشورهایی که نظام جبران کاهش ارزش پول را به کار گرفتند
۷	گفتار سوم: دیدگاه دانش‌پژوهان مسلمان
۸	گفتار چهارم: جایگاه بحث در میان فقها و اندیشمندان تشیع
۹	گفتار پنجم: برخی مصادیق بحث
۱۱	بخش دوم: ابعاد و تحولات تورم
۱۱	گفتار اول: تعریف تورم
۱۱	گفتار دوم: پیشینه‌ی تورم
۱۲	گفتار سوم: علل تورم
۱۳	۳-۱. علل عارضی
۱۳	۳-۲. علل اقتصادی
۱۳	۳-۳. تورم ساختاری
۱۴	۳-۴. تورم ناشی از علل روانی
۱۴	گفتار چهارم: آثار تورم بر دیون و روابط مالی
۱۵	گفتار پنجم: انواع تورم
۱۷	گفتار ششم: تغییرات حجم پول
۱۷	۱. تحولات پولی داخلی
۲۰	۲. تغییرات حجم پول ناشی از فتوحات

گفتار هفتم: تحولات قیمت‌ها در عصر تشریح	۲۱
۷-۱. ادله‌ی عدم تغییرات شدید قیمت‌ها	۲۱
نقد و بررسی	۲۳
۷-۲. ادله موافقان تغییرات شدید قیمت‌ها	۲۵
نتیجه گیری کلی	۲۹
فصل دوم: پول، ابعاد و تحولات آن	۳۳
مقدمه	۳۴
بخش اول: تاریخچه و اقسام پول	۳۵
گفتار اول: پیدایش پول	۳۵
گفتار دوم: پول کالایی	۳۵
گفتار سوم: پول کالایی فلزی	۳۶
۱-۱. دوره های نظام پول فلزی	۳۷
۱-۱-۱. نظام پول دو فلزی طلا و نقره بدون رابطه معین میان آنها	۳۷
۱-۱-۲. نظام پول دو فلزی با رابطه مشخص میان آن دو	۳۷
۱-۱-۲-۱. مزایا و معایب نظام پولی دو فلزی	۳۷
۱-۱-۳. نظام پولی تک فلزی	۳۸
گفتار چهارم: پول کاغذی با پشتوانه طلا و نقره (پول تمام عیار نماینده)	۳۹
گفتار پنجم: پول اعتباری	۴۱
۵-۱. گونه های پول اعتباری	۴۲
۵-۱-۱. پول حکمی	۴۲
۵-۱-۲. پول تحریری	۴۲
۵-۱-۳. پول الکترونیکی	۴۳
نتیجه گیری	۴۴
گفتار ششم: نظام پولی در جهان اسلام	۴۵

۴۷	گفتار هفتم: نظام پولی ایران و همسایگان مسلمان در دوران معاصر
۴۸	گفتار هشتم: تعریف پول اعتباری
۵۰	گفتار نهم: پشوانه‌ی پول
۵۴	گفتار دهم: وظایف پول در اقتصاد
۵۵	بخش دوم: ماهیت پول
۵۵	مقدمه
۵۶	گفتار اول: مالیت پول
۵۶	۱-۱. مالیت پول اعتباری با نگاهی به نظرات رقیب
۵۹	۱-۲. مالیت پول اعتباری بر اساس تعریف مال
۵۹	۱-۲-۱. تعریف مال
۵۹	۱-۲-۱-۱. معنای (مال) در لغت
۶۰	۱-۲-۱-۲. معنای اصطلاحی مال
۶۰	۱-۲-۱-۲-۱. معنای مال از نگاه عرفی
۶۰	۱-۲-۱-۲-۲. معنای مال از نگاه اقتصاددانان
۶۱	۱-۲-۱-۲-۳. معنای مال از نگاه حقوق دانان
۶۱	۱-۲-۱-۲-۴. معنای مال از نگاه فقیهان
۶۳	۱-۲-۲. بررسی مالیت پول های اعتباری
۶۵	گفتار دوم: مالیت ذاتی و اعتباری
۶۵	۲-۱. مالیت و ارزش ذاتی (حقیقی):
۶۵	۲-۲. مالیت و ارزش اعتباری:
۶۶	گفتار سوم: رابطه مالیت، قدرت خرید و ارزش اعتباری
۶۶	الف. ارزش اسمی:
۶۶	ب. ارزش مبادله‌ای:
۶۷	گفتار چهارم: ارزش اسمی و حقیقی

- گفتار پنجم: کالا بودن انواع پول ۶۷
- گفتار ششم: چگونگی نگاه عرف به انواع پول ۶۹
- گفتار هفتم: تغییرات ارزش مبادله‌ای پول و رفتار عرف و عقلا ۷۰
- گفتار هشتم: مثلی و قیمی ۷۰
- ۸-۱. فلسفه تقسیم‌بندی کالاها به مثلی و قیمی ۷۰
- ۸-۲. تعریف مثلی و قیمی ۷۳
- چند نکته ۷۶
- نظریه مختاردر تعریف مثلی و قیمی ۷۸
- ۸-۳. مثلی یا قیمی بودن پول (اسکناس) ۷۸
- گفتار نهم: پول‌های جاری، پدیده‌ی مستحدثه یا غیر مستحدثه ۸۱
- ۹-۱. برخی شباهت‌های پول صدر اسلام و پول‌های فعلی ۸۲
- ۹-۲. برخی تفاوت‌های پول صدر اسلام و پول‌های فعلی ۸۳
- نتیجه (گفتارهای اول تا نهم) ۸۴
- فصل سوم: تاریخچه و ماهیت ربا ۸۵
- مقدمه ۸۶
- بخش اول: پیشینه تاریخی ربا ۸۶
- گفتار اول: ربا میان ملل مختلف ۸۶
- گفتار دوم: ربا در شبه جزیره عربستان در عصر جاهلی ۸۸
- گفتار سوم: حرمت ربا از نظر ادیان آسمانی ۹۰
- حرمت ربا از نظر اسلام ۹۱
- بخش دوم: مفهوم و فلسفه حرمت ربا ۹۱
- گفتار اول: مفهوم ربا ۹۱
- ۱-۱. معنای لغوی ربا ۹۱
- ۱-۲. معنای اصطلاحی ربا ۹۲

گفتار دوم: انواع ربا.....	۹۶
۲-۱. ربا در معامله و داد و ستد.....	۹۶
۲-۲. ربای در قرض.....	۹۷
۲-۲-۱. سه نکته در مورد ربای قرضی.....	۹۷
گفتار سوم: حکمت های تحریم ربا.....	۹۸
۱. مبارزه با ظلم.....	۹۸
۲. ترویج کارهای نیک.....	۱۰۰
۳. جلوگیری از رکود.....	۱۰۱
بخش سوم: انواع خروج از حریم ربا.....	۱۰۳
گفتار اول: ایضاح مفهومی خروج حکمی و موضوعی.....	۱۰۳
۱-۱. خروج حکمی.....	۱۰۳
۱-۲. خروج موضوعی.....	۱۰۳
گفتار دوم: حیل های شرعی ربا.....	۱۰۴
۲-۱. معنای حیل شرعی.....	۱۰۴
۲-۱-۱. معنای لغوی حیل.....	۱۰۴
۲-۱-۲. معنای اصطلاحی حیل.....	۱۰۵
۲-۲. حکم حیل شرعی.....	۱۰۵
۲-۲-۱. نقد و بررسی کلی روایات حیل.....	۱۰۶
نتیجه گیری.....	۱۰۹
فصل چهارم: بررسی نظرات و آرای اندیشمندان.....	۱۱۰
مقدمه: نگاهی به تاریخچه نظریه جبران کاهش ارزش پول.....	۱۱۱
بررسی نظریه های اندیشمندان.....	۱۱۳
بخش اول: نظریه عدم جبران کاهش ارزش پول.....	۱۱۳
دلیل اول: قاعده ضمان مثلی به مثل.....	۱۱۴

- دلیل دوم: ربا بودن قرضی که منجر به نفع و بهره شود ۱۲۰
- دلیل سوم: حاکمیت اراده و لزوم اقدام به آن ۱۲۹
- دلیل چهارم: ادله نقلی ۱۲۹
- دلیل پنجم: ضرر وارد شده از اراده مدیون خارج است ۱۳۰
- دلیل ششم: جهالت در قرارداد ۱۳۰
- بخش دوم: نظریه ملاک بودن قدرت خرید حقیقی پول ۱۳۱
- دلیل اول: تشخیص عرف ۱۳۱
- دلیل دوم: قاعده سلطنت ۱۳۶
- دلیل سوم: ناسازگاری با فلسفه های تحریم ربا ۱۳۷
- دلیل چهارم: قاعده اتلاف ۱۳۸
- دلیل پنجم: قیمی بودن پول ۱۴۰
- دلیل ششم: فلسفه وجودی پول، بیان ارزش هاست ۱۴۱
- دلیل هفتم: مثلی بودن پول های اعتباری به حسب قدرت خرید ۱۴۲
- دلیل هشتم: صدق ادای کامل دین فقط با بازپرداخت قدرت خرید حقیقی پول ۱۴۴
- دلیل نهم: شرط ضمنی متعادل بودن عوضین ۱۴۵
- دلیل دهم: وفای به عهد در قراردادها ۱۴۵
- دلیل یازدهم: پول های کاغذی، کالا و متاع نیستند ۱۴۶
- دلیل دوازدهم: قاعده عدالت ۱۴۶
- دلیل سیزدهم: قاعده لا ضرر ۱۴۷
- دلیل چهاردهم: پول های فعلی فقط قدرت خرید هستند ۱۴۸
- دلیل پانزدهم: ادله نقلی دال بر جبران کاهش ارزش پول ۱۵۰
- دلیل شانزدهم: پول های فعلی، هم مثلی و هم قیمی ۱۵۱
- دلیل هفدهم: اسکناس سندی از پشتوانه است ۱۵۲
- بخش سوم: نظریه تفصیل ۱۵۵

۱۵۶	۱. تفصیل بین غصب و غیرعصب
۱۵۶	۲. تفصیل بین مهریه و قرض
۱۵۶	۳. تفصیل بین اطلاع و عدم اطلاع از آینده پول
۱۵۷	۴. تفصیل میان مواردی که طلب کار بر ماندن وام نزد بدهکار رضایت دارد با غیر آن
۱۵۷	بخش چهارم: نظریه مصالحه
۱۵۹	نقد و بررسی کلی
۱۶۰	بخش پنجم: نظریه مختار
۱۶۱	ایضاح مفهومی واکنش و عدم واکنش عرف
۱۶۲	سؤال و جواب
۱۶۴	بررسی نظریه برگزیده در سه حالت مختلف
۱۶۴	حالت نخست: تورم شدید
۱۶۵	حالت دوم: تورم و کاهش خفیف ارزش پول
۱۶۶	حالت سوم: تورم و کاهش متوسط ارزش پول
۱۶۷	نتیجه گیری
۱۶۸	راههای جبران کاهش ارزش پول
۱۶۹	بخش ششم: تطبیق نظریه مختار بر مبانی امام خمینی (ره)
۱۷۰	۱- مبانی امام خمینی (ره) در باب حیلہ های شرعی ربا
۱۷۳	۲- مبانی امام خمینی (ره) در باب مالیت پول
۱۷۴	سؤال و جواب
۱۷۵	۳- مبانی امام خمینی (ره) در باب تعریف مثلی و قیمی
۱۷۷	نتیجه گیری
۱۸۰	فهرست منابع و مآخذ
۱۸۰	أ. منابع عربی
۱۸۳	ب. منابع فارسی

مقدمه

تورم و کاهش ارزش پول از جمله پدیده‌هایی است که بشر را همواره با سختی‌هایی مواجه ساخته است و آثار منفی آن فراتر از بخش اقتصاد، در سایر بخش‌های فرهنگی، اجتماعی و سیاسی نیز خود را نشان داده است و لذا نگرانی جامعه انسانی را به دنبال خود در پی داشته است. اگرچه در جو تورمی حاکم بر جامعه، اندک انسان‌هایی ممکن است سودی برده و از دامن زدن به آن هم دریغ نداشته باشند ولی بیشترین ضرر در این میان متوجه کسانی است که درآمد کمتری دارند و یا این‌که دارای درآمد ثابت پولی هستند و این خود از عوامل عمده افزایش فاصله طبقاتی بین اکثریت کم درآمد و اقلیت با درآمد بالا محسوب می‌شود. البته بحث تورم به این شدت و حدت در زمان‌های پیشین مطرح نبوده بلکه با ورود پول کاغذی و تحریری به بازار مبادلات اقتصادی این مشکل بیش از پیش خود را نمایان کرده است.

در وضعیت تورمی، ارزش مبادله‌ای کالاها و خدمات، افزایش یافته و در مقابل، قدرت خرید پول به همان اندازه کاهش می‌یابد در چنین وضعیتی اگر کاهش ارزش پول در قراردادهای مالی و روابط اقتصادی افراد جبران شود وضع مالی و اقتصادی جامعه با فرض عدم جبران آن بسیار تفاوت خواهد کرد. دارایی‌های فراوانی که بنابر نظر اولیه و ظاهری ربا محسوب شده و گیرنده و دهنده آن مستحق عقاب در دنیا و آخرت می‌باشند در این فرض نه تنها مجاز بلکه در برخی مواقع لازم به اخذ آن می‌باشند. لذا پاسخ به این پرسش که آیا اخذ ارزش واقعی پول در هنگام تورم ربا محسوب می‌شود یا نه؟ بسیار اساسی بوده و پاسخ روشن در این زمینه بسیار راهگشا و موثر خواهد بود تحقیق حاضر در پی یافتن پاسخ برای پرسش پیشین است اما این امر زمانی تحقق پیدا خواهد کرد که ابعاد گوناگون انواع پول چه به لحاظ سیر تاریخی و چه از بعد ماهیتی مورد تحقیق و بررسی قرار گیرد. همچنین پرداختن به مفهوم و مصداق و ابعاد مختلف ربا، تورم، و برخی مطالب فقهی و بررسی آرای اندیشمندان اسلامی اجتناب‌ناپذیر است. لذا براساس آنچه بیان شد، تحقیق حاضر در فصول ذیل ارائه می‌گردد:

فصل اول: پیشینه بحث و ابعاد و تحولات تورم؛ در این فصل که شامل دو بخش است در بخش اول تاریخچه بحث جبران کاهش ارزش پول و جایگاه آن در میان اقتصاددانان و فقهای تشیع مورد بحث قرار گرفته است و در بخش دوم به تبیین ابعاد مختلف تورم و مقایسه آن با تورم عصر تشیع پرداخته شده است.

فصل دوم: پول، ابعاد و تحولات آن؛ این فصل نیز شامل دو بخش می‌باشد در بخش اول به تاریخچه پول و سیر تحولات آن تا رسیدن به پول اعتباری امروزی اشاره شده است و در بخش دوم به ماهیت پول به لحاظ الف) مالیت داشتن ب) مالیت ذاتی یا اعتباری ج) رابطه مالیت با قدرت خرید و ارزش اعتباری د) کالا بودن پول ه) چگونگی نگاه عرف به آن و) مستحدثه بودن و ز) مثلی یا قیمی بودن پول پرداخته شده است.

فصل سوم: تاریخچه و ماهیت ربا؛ به دلیل اهمیت شناخت ابعاد مختلف ربا و ارتباط مستقیم آن با بحث، این فصل در سه بخش گردآوری شده است. بخش اول، پیشینه تاریخی ربا را مورد بررسی قرار داده و در بخش دوم به ایضاح مفهومی ربا و حکمت های تحریم آن اشاره شده است. در این بخش به انواع ربای قرضی و معاوضی اشاره شده و محدوده آن‌ها مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. و بالاخره در بخش آخر فصل، به خروج حکمی و تخصیصی از دایره ربا اشاره شده و به تناسب، بحث از حیل‌های شرعی ربا مطرح شده است.

فصل چهارم: بررسی نظرات و آرای اندیشمندان؛ این فصل مشتمل بر شش بخش می‌باشد در بخش‌های چهارگانه نخست، به بررسی چهار نظر عمده و دلایل آن‌ها در خصوص جبران کاهش ارزش پول اشاره شده، در بخش پنجم نظریه مختار و در بخش ششم حکم مسئله جبران کاهش ارزش پول با توجه به مبانی نظری امام خمینی (ره)، مورد بحث و بررسی علمی قرار گرفته است.

روش تحقیق

در پژوهش حاضر که به صورت کتابخانه‌ای صورت گرفته است بیشتر از روش مقایسه‌ای میان نظرات و آرای اندیشمندان اسلامی استفاده شده است هر چند در برخی مواقع از روش استقرائی نیز بهره گرفته شده است.

فرضیه‌های تحقیق

با توجه به ماهیت پول‌های جدید با دو ویژگی الف) مستحذته بودن و ب) متفاوت بودن با پول‌های فلزی زمان تشریح و نظر به جایگاه مهم عرف در تشخیص مفاهیم و موضوعات فقهی و اذعان به لزوم رعایت اصول و قواعد فقه از جمله، وجوب ادای دین و خروج تخصصی جبران کاهش ارزش پول از محدوده ربای قرضی؛ فرضیه‌های تحقیق، شامل سه فرضیه در سه حالت متفاوت می‌باشد:

۱- تورم و کاهش ارزش پول، زیاد و شدید باشد به نحوی که شاهد عکس‌العمل و واکنش عرف و عقلا در قبال آن (در دیون، ضمانات، قرض و سایر داد و ستدهای مالی مدت‌دار) باشیم.

فرضیه: جبران کاهش ارزش پول نه تنها جایز بلکه لازم بوده و از مصادیق ربای قرضی به شمار نمی‌رود. (خروج تخصصی دارد)

۲- تورم و کاهش ارزش پول کم و خفیف باشد به طوری که عرف و عقلا واکنشی در مقابل آن از خود نشان ندهند.

فرضیه: جبران کاهش ارزش پول جایز نبوده و از مصادیق ربای قرضی به شمار می‌رود.

۳- تورم و کاهش ارزش پول متوسط باشد و واکنش یا عدم واکنش عرف و عقلا در مقابل آن قابل تشخیص نباشد.

فرضیه: جبران کاهش ارزش پول جایز نبوده ولی مصالحه راه احتیاط است.

فصل اول

پیشینه بحث و ابعاد و تحولات تورم

گفتار اول: پیشینه ادبیات جبران کاهش ارزش پول

تحولات پدید آمده در عرصه‌ی اقتصاد و ماهیت پول باعث شده است که ارزش پول به شدت سیر نزولی را در پیش گیرد. این روند، پس از ورود پول کاغذی و تحریری به میدان معاملات، شدت بیشتری گرفت. در قراردادهای بلندمدت پولی، ارزش پول به نحو چشمگیری کاهش یافت. این امر ضمن ایجاد نابسامانی‌های فراوان اقتصادی در سطح خرد و کلان، برای کسانی که دارای درآمد ثابت یا صاحب پس‌انداز پولی، یا طلبکار بودند، و افرادی از این قبیل، نگرانی‌های بسیاری را ایجاد کرد. همین امر باعث شد که جبران کاهش ارزش پول، از ده‌ها سال پیش مورد توجه اقتصاددانان قرار گیرد و در دهه‌های اخیر، فقیهان و اقتصاددانان اسلامی عنایت خاصی به آن داشته باشند. در برخی منابع آمده است که این بحث از اوایل قرن هجدهم، مرتب بین اقتصاددانان مطرح بوده و پژوهش‌هایی به صورت مقاله‌ها و کتاب‌ها، منتشر می‌شده است و برای اجرای آن در برخی بخش‌های مالی و اقتصادی یا در کل روابط مالی و اقتصادی بعضی کشورها از طرف اقتصاددانان توصیه و پیشنهادهایی صورت می‌گرفته است.

یکی از محققان عرب در احصای کارهای صورت گرفته در این زمینه می‌نویسد:

«در سال ۱۷۰۷ ویلیام فیلت وود کتابی را تحت عنوان ارتباط حقوق و قراردادهای مدت‌دار با تغییرات قیمت‌ها نوشته است.

در سال ۱۸۳۳ بولیت سکروب «جدول مقیاس قیمت» را در پرداخت مالی هماهنگ با تغییرات

قیمت‌ها به کار گرفت.

در سال ۱۹۲۵ ابرونینگ فیشر، اسنادی به مدت ۳۰ سال را که در پرداخت‌ها براساس قدت خرید در معاملات رد و بدل شود، پیشنهاد داد و سرانجام میلتون فریدمن نیز کسی است که این امر را لازم و ضروری می‌شمارد.^۱

گفتار دوم: کشورهایی که نظام جبران کاهش ارزش پول را به کار گرفتند

سرانجام نظریات اقتصاددانان باعث شد که تعداد فراوانی از کشورها به چنین اقدام‌هایی دست بزنند. بعضی از این کشورها در جمیع قراردادهای مدت‌دار مالی و اقتصادی، به قدرت خرید پول توجه و کاهش ارزش پول را جبران کردند. در برخی از منابع آمده است:

کشورهای آمریکای لاتین، بهترین میدان آزمایش برای این امر بودند که بیش‌ترین کوشش را در این زمینه انجام داده‌اند. برخی از این کشورها عبارتند از: برزیل، آرژانتین، شیلی، کلمبیا که برزیل و شیلی به طور کامل در همه‌ی زمینه‌ها آن را انجام داده‌اند. در سایر نقاط نیز بعضی کشورها در برخی زمینه‌ها به چنین اقدام‌هایی دست زده‌اند که تعدادی از آن‌ها از این قبیل هستند: فرانسه، فنلاند، ایتالیا، هلند، نروژ، بلژیک، ایسلند، سوئد، چین و مجارستان.^۲

جمهوری اسلامی ایران نیز در برخی بخش‌ها این سیاست را به کار گرفت. مثلاً درباره‌ی دستمزد کارگران مقرر شده است که هر ساله با توجه به درصد تورم تعیین و افزایش یابد. در قانون کار جمهوری اسلامی چنین آمده است:

ماده ۴۱. شورای عالی کار، همه ساله دولت را موظف می‌کند تا میزان حداقل مزد کارگران برای نقاط مختلف کشور و یا صنایع مختلف، با توجه به درصد تورمی که از طرف بانک مرکزی جمهوری

اسلامی ایران اعلام می‌شود تعیین گردد.^۳

^۱ مندرقحف، ربط الحقوق و التزامات الآجله بتغير الاسعار، ص ۱۰۷

^۲ چند نمونه از منابعی که این مطلب را ذکر کرده‌اند:

الف. المعهد الاسلامی للبحوث و التدريب البنك الاسلامی للتنمية، حکم المحكمة الشرعية الاتحادية الباكستانية بشأن الفائدة (الربا)، ص ۱۷۱

ب. مندرقحف، ربط الحقوق و الالتزامات الآجله بتغير الاسعار، ص ۱۰۸، ۱۲۰، ۱۲۱، ۱۲۳

ج. يوسف کمال محمد، فقه الاقتصاد النقدي، صص ۴۱۰-۴۱۱

^۳ محمد امین، قانون کار و تأمین اجتماعی، ص ۲۸

براین اساس، هر سال درصدی از دستمزد ثابت یا مبنا به لحاظ تورم به آن افزوده می‌شود. از باب مثال در قانون جمهوری اسلامی ایران برای حداقل دستمزد کارگران چنین آمده است:

از اول سال ۱۳۷۷ حداقل مزد کارگران مشمول قانون کار، معادل ۱۰۰۵۱ ریال در روز تعیین می‌گردد. همچنین از اول سال ۱۳۷۷ سایر سطوح مزدی نیز به مأخذ روزانه ۱۸,۵٪ مزد ثابت یا مزد مبنا (موضوع ماده ۳۶ قانون کار) افزایش می‌یابند.^۱

این نمونه‌ها نشان می‌دهد که جبران کاهش ارزش پول در قراردادهای مدت‌دار، به صورت ضابطه‌ی عمومی و قانونی در برخی کشورها درآمده است.

برخی از ادله اقتصاددانان در تأیید این نظام عبارت است از:^۲

۱- در نظر گرفتن ارزش حقیقی پول در قراردادها موجب امنیت و فعالیت بیش‌تر اقتصادی طولانی مدت می‌شود.

۲- جبران کاهش ارزش پول و در نظر گرفتن ارزش حقیقی آن در مبادلات و قراردادهای نقدی مدت‌دار، رعایت عدالت است.

۳- در نظر گرفتن ارزش حقیقی پول در قراردادهای مدت‌دار، موجب استقرار و ثبات قیمت‌ها و باعث کاهش تورم می‌شود.

گفتار سوم: دیدگاه دانش‌پژوهان مسلمان

این موضوع برای مسلمانان و کشورهای اسلامی، افزون بر آن که پیامدهای اقتصادی‌اش مورد توجه است، از نظر ارزشی و فقهی، جهت جلوگیری از ستم، اجرای عدالت و ادای حق در روابط مالی و دیون، اهمیت ویژه‌ای دارد. به همین سبب این مسأله از سوی فقیهان و اقتصاددانان مسلمان با جدیت دنبال شد و همایش‌ها و مباحثه‌های فراوانی درباره‌ی آن صورت گرفت که به نمونه‌هایی از آن اشاره می‌شود:

^۱ همان، ص ۲۲۸

^۲ برداشتی از کتاب ربط الحقوق والالتزامات الأجله بتغییر الاسعار، ص ۷۳-۷۸

۱- ۲۷ تا ۳۰ شعبان سال ۱۴۰۷ قمری. همایش «ربط الحقوق و الالتزامات الآجله بتغير الاسعار» (ارتباط حقوق و قراردادهای مدت‌دار با تغییر قیمت‌ها) در شهر جده‌ی عربستان زیر نظر بانک اسلامی عربستان

۲- پنجمین همایش مجمع فقه اسلامی کویت در تاریخ ۱ تا ۶ جمادی الاول ۱۴۰۹ قمری
۳- پیش از این دو همایش، همایش دیگری در سال ۱۹۷۸ میلادی در مکه مکرمه با شرکت اقتصاددانان اسلامی درباره‌ی همین موضوع، تحت نظر مرکز جهانی بحث‌های اقتصاد اسلامی دانشگاه ملک عبدالعزیز تشکیل شد و اقتصاددانان این موضوع را از ابعاد گوناگون بررسی کردند.^۱

گفتار چهارم: جایگاه بحث در میان فقها و اندیشمندان تشیع

برخی از عالمان و اقتصاددانان مسلمان اهل سنت، در موافقت با جبران کاهش ارزش پول، و تعدادی هم در مخالفت با آن، به بحث و تبادل نظر پرداخته و ادله‌ای را ذکر کرده‌اند.

ولی به رغم اهمیت موضوع، هنوز این بحث نزد اقتصاددانان و عالمان شیعه جایگاه مناسب خود را نیافته، و تاکنون هیچ‌گونه همایش و فراخوانی از دانش‌پژوهان و فقیهان در مسأله «جواز یا عدم جواز جبران کاهش ارزش پول» صورت نگرفته است. کتاب‌هایی که این مطلب را از جهات گوناگون اقتصادی، فقهی و حقوقی بررسی کرده باشد، یافت نمی‌شود. فقط برخی کتاب‌ها و مقاله‌ها به وسیله‌ی بعضی دانش‌پژوهان و عالمان شیعه این مسأله را به اختصار مطرح کرده و در تعدادی از همایش‌های اقتصادی، سخنرانی‌هایی در این زمینه ارائه شده است. عمده‌ی مطالب در این زمینه، پاسخ استفتائاتی است که از فقیهان و مراجع شیعه به جای مانده است.^۲

^۱ منذر قحف، ربط الحقوق و الالتزامات الآجله بتغير الاسعار، ص ۱۰۸

^۲ احمد علی یوسفی، ربا و تورم، بررسی تطبیقی جبران کاهش ارزش پول و ربا، صص ۳۶-۴۱

گفتار پنجم: برخی مصادیق بحث

در گفتار فقیهان و اندیشمندان اسلامی، موارد متعددی از کاهش ارزش پول و اثرات آن از نظر

فقهی و اقتصادی موجود است که به تناسب بحث، به برخی موارد مهم آن اشاره می‌شود:

۱. شخصی مبلغ معینی از دیگری قرض می‌کند. اگر در مدت قرض، ارزش پول به نصف کاهش

یابد، آیا قرض گیرنده هنگام بازپرداخت، باید همان رقم اسمی را بپردازد یا باید ارزش حقیقی

دریافت شده (ارزش اسمی + میزان تورم) را برگرداند و آیا این مازاد، ربا به‌شمار می‌رود؟ این مثال

در قرض دولت و مؤسسات از مردم (اوراق قرضه دولتی و خصوصی) نیز مطرح است.

۲. مردی پنجاه سال پیش هنگام ازدواج، مبلغ هزار تومان را مهریه همسرش قرار داد که پس از

فوت او، باید از ترکه‌اش پرداخت شود. آیا مبلغ مهریه، همان هزار تومان پنجاه سال قبل است یا باید

ارزش حقیقی آن پرداخت شود.

۳. اگر دادگاه، فردی را به پرداخت نفقه فرد یا افرادی ملزم و برای آن، مبلغی را ماهانه معین کند،

اگر پس از مدتی، ارزش پول کاهش یابد، آیا همان مبلغ تعیین شده باید پرداخت شود یا باید به میزان

کاهش ارزش پول اضافه گردد؟ همین‌طور است بقیه پرداخت‌های اقساطی، مانند پرداخت اقساطی

دیه و ...

۴. حجم بزرگی از دارایی‌های مردم به‌صورت پول نقد در قالب سپرده (جاری، پس‌انداز و

سرمایه‌گذاری) در اختیار نظام بانکی قرار می‌گیرد، و در صورتی که جبران کاهش ارزش پول لازم

باشد، تفاوت‌های فراوانی با فرضی که جبران کاهش ارزش پول جایز نباشد، در سطح خرد و کلان

آشکار خواهد شد.

۵. گاهی در معاملات نسبه، هنگام معامله، نرخ تورم در حد صفر است و دو طرف معامله پیش

بینی می‌کنند که بین زمان معامله و زمان پرداخت، تورم قابل ملاحظه‌ای وجود نخواهد داشت؛ اما

برخلاف پیش‌بینی آن‌ها، اقتصاد، دچار تورم شدید شده، ارزش پول، کاهش چشمگیری می‌یابد و

قیمت شیء فروخته شده فزونی می‌گیرد. آیا مشتری فقط ارزش اسمی مورد معامله را می‌پردازد یا

باید کاهش ارزش پول، ملاحظه شود؟